

Bulyáki Ildikó

*Mozaikok a magyar
történelemből - 1956. (II.)*

Országismeret: Társadalom és természet

B2 szint

Budapest belvárosában sétálva még ma is találkozhatunk olyan ütött-kopott épületekkel, amelyek lövések nyomait viselik. A fáradt, megsebzett homlokzatok tragikus események szótlan hordozói. Vajon miről próbálnak mesélni nekünk? Legtöbbünknek talán először a második világháború pusztításai jutnak eszébe. Pedig ezek a sokszor szándékosan itt hagyott nyomok az 1956-os forradalomra és szabadságharcra emlékeztetnek. Szinte hihetetlen, de ez az esemény még élő emlékezet, hiszen sokan most is élnek azok közül, akik részt vettek benne. És a társadalom még most sem nézett szembe teljesen múltjának ezen darabjával. Ezek a homlokzatok szembesítenek minket, közel hozzák hozzánk azokat a napokat.

Faludy György költő, aki 1956 véres napjai után elhagyta az országot, fejezi ki nagyon pontosan sokak érzését az "1956, te csillag" című versében.

1956-ot több jelképes mozzanat kifejezi számunkra, hála a megmaradt filmfelvételeknek. Talán minden magyar előtt először a lyukas nemzeti lobogó jelenik meg, és azok a filmkockák, amikor lelkes tüntetők kivágják a gyűlölt kommunista címet a magyar zászlóból. A helyette választott úgynevezett Kossuth-címer is összeforrt 1956-tal. A leggyakrabban játszott felvételek között van még az épület tetejéről ledobott hatalmas vörös csillag és a ledöntött Sztálin-szobor. Több emlékművet elhelyeztek már Budapest és az ország számos pontján 1956 tiszteletére, a legkifejezőbbek talán azok a kis bazaltkövek sokaságából emelt emlékművek, amelyek egyrészt a forradalom során emelt bazaltbarrikádokra emlékeztetnek, másrészt kifejezik az emberek sokaságának összefogását, a forradalmi vezető nélküli, össznépi egyetértést. Sajnos ez az egyetértés 1956 megítélése kapcsán nem jellemzi az utókort, amit a volt Felvonulás téri 56-os emlékmű körül zajló viták is szimbolizálnak.

1956 rövid történeti áttekintéséhez szükséges számba venni az ahhoz elvezető okokat.

Magyarország sorsát meghatározta a második világháború után kialakult hatalmi status quo, amely Európát két részre osztotta: az Amerikai Egyesült Államok befolyása alá tartozó nyugat-európai blokkra és a Szovjetunióhoz tartozó kelet-európai blokkra, amelyhez Magyarország is tartozott. Az itt meginduló demokratikus folyamatok hamar megakadtak a Szovjetunióból jövő kommunista befolyás hatására. 1948-ban megtörtént a teljes hatalomátvétel, amely során a többpártrendszer felszámolták, és a kommunista párt vezetésével (ekkor Magyar Dolgozók Pártja lett a neve) nyílt kommunista diktatúra jött létre. A következő időszakot Rákosi Mátyásról, a párt első emberéről Rákosi-korszaknak nevezzük, és a szovjet sztálini rendszer teljes átvételét jelentette.

Hogy hogyan tudták elfogadtatni a közvéleménnyel a gyors változásokat? Egy jól bevált technika volt a szalámi-taktika. Ezzel a módszerrel aláásták a konkurens politikai pártok munkáját és jó hírnevét. Így lassan felőrölték, elhiteltelenítették őket. A pártokba befurakodó kommunista ügynökök ellentéteket vagy gyanakvást szítottak a párttagok között, lejáratták a párt vezetőit (sokszor álhírekkel).

A sztálini típusú államokban diktatórikus eszközökkel kormányoztak, amelyhez felhasználták a terror eszközeit. A Rákosi-korszakban a politikai rendőrség jogkörének kibővítésével létrehozott Államvédelmi Hatóság államérdekre hivatkozva bárkit őrizetbe vehetett, bebörtönözhetett, ha csak a legkisebb gyanú felmerült. A tisztogatások minden társadalmi rétegre kiterjedtek, tehát nemcsak a rendszer által osztályidegennek nevezett arisztokráciára és középosztályra, hanem a parasztságra, sőt az egyáltalán nem egységes szellemiségű munkásságra is.

A nyilvánosságtól elrejtve működött több internálótábor, ahol a foglyok szörnyű körülmények között sínylődtek, és legtöbbjük már soha nem térhetett haza. A leghírhedtebb a recski

internálótábor volt, ahol kőbányában dolgoztatták a rabokat, és ha a hajnaltól estig tartó munkába nem rokkantak bele, akkor az éhínség és a válogatott kínzások elérték a hatásukat (az őrknek adott instrukció volt: "Ne csak őrizd, gyűlöld is!").

A kommunista rendszerek sajátossága volt a gazdaságban a túlzott iparosítás, függetlenül az ország adottságaitól, a cél pedig az volt, hogy elérjék, majd elhagyják a kapitalista országok gazdasági fejlettségét, és a hidegháborús fegyverkezési hajszában is lépést tartsanak a nyugattal. A jelszó az volt, hogy Magyarország a "vas és acél országa" lesz. A munkások figyelmét propagandafilmekkel és munkaversenyekkel próbálták elterelni a valóságtól. A szovjet példából átvett sztahanovista mozgalom élmunkásai legalább kétszáz (de néha ezer!) százalékot teljesítettek, legalábbis a propagandagépezet szerint.

A mezőgazdaság mostoha terület volt, hiszen a parasztokat még nehezebb volt a kommunista eszmékre fogékonnyá tenni. Elkezdődött a kollektivizálás, vagyis a föld magántulajdon elvétele, az emberek termelőszövetkezetbe kényszerítése. Emellett a beszolgáltatási-rendszer nehezítette az életüket. Az állam a háborús jóvátételekre hivatkozva folyamatosan "lesöpörte a parasztok padlását", vagyis megfosztotta őket mindenféle élelmiszer-tartalékuktól. A kicsit is jobb módú parasztokat üldözték, ők voltak a kulákok, az osztályellenségek.

A diktatúrák jellegzetessége a vezér dicsőítése, ünneplése, emberfeletti tulajdonságokkal való felruházása. Rákosi Mátyás, a párt és az állam első embere volt, Sztálin legjobb magyar tanítványaként személyét kultusz övezte.

Ezt az időszakot mutatja be szatirikusan és sok humorral "A tanú" című film, amely 1969-ben készült, de csak egy évtizeddel később jelenhetett meg a nagyközönség előtt.

A mindenféle racionalitást nélkülöző gazdaságpolitika extrém kísérlete volt a Magyarország éghajlatához nem illő növények termesztése. A cél az volt, hogy ne szoruljunk behozatalra semmilyen termékből a mezőgazdaságban sem. Az ország több részén nagy területeken termelt mediterrán és trópusi növények nagyon alacsony termésátlagot produkáltak, vagy egyszerűen elfagytak. Ennek ellenére évekig kísérleteztek termesztésükkel, így az ország többször szorult behozatalra például az alapvető kenyérgabonánkból, a búzából.

A Rákosi-korszak kellős közepén, 1950-ben írta Illyés Gyula, "Egy mondat a zsarnokságról" című versét, amely egy hatalmas körmondatban az élet minden területén megmutatja, hogy a zsarnokság miként hódít az emberi viszonyokban, a magán- és közéletben éppúgy, mint a lélekben. A vers természetesen nem jelenhetett meg, csak az 1956-os forradalom napjaiban terjesztették. Később külföldre menekült magyarok adták ki, hallgatták felvételről, a költő elmondásában.

1953-ban Sztálin halála változásokat indított el a Szovjetunióban: egy enyhülési folyamat kezdődött, amelynek során felülbírálták a korábbi egyszemélyi diktatúra kegyetlenkedéseit. Ez Magyarországon a Rákosi-rendszer végét jelentette. Rákosi Mátyásnak szovjet nyomásra háttérbe kellett vonulnia a hatalomból. Pártelnöki funkcióját megtarthatta, de a miniszterelnöki széket át kellett adnia a viszonylagos reformpolitikát folytató Nagy Imrének. Bár Rákosinak az elkövetkezendő két évben ismét megerősödött a befolyása, és sikerült elérnie Nagy Imre elmozdítását is, már nem állíthatta meg az erjedési folyamatokat az országban. A szovjet vezetés végképp száműzte őt a politikai életből: a Szovjetunióba rendelte, ahonnan már sohasem térhetett vissza. A rendszer túlkapásait kritizálókból Petőfi-kör néven ellenzéki csoportosulás alakult, és 1956-ban nagy külsőségek között újrateremtették Rajk László volt belügyminisztert, akit a Rákosi-korszak alatt koholt vádak alapján kivégeztek. A nyáron munkásfelkelés zajlott Lengyelországban, amelynek híre ide is elérkezett. Októberben a lengyel kommunista párt

megháttrált, elismerte az addigi hibás politikáját, és reformokat hirdetett. Az ott zajló események arra indították a magyar diákságot, hogy Budapesten gyűlést szervezzen a lengyel nép mellett. A gyűlés helyszínének, kifejezve a történelmükön végighúzóódó lengyel-magyar barátságot, a Petőfi szobrot és a Bem-teret választották, emlékezve 1848/49 magyar és lengyel hőseire.

Az október 23-ára szervezett esemény az egyetemista diákok és állampolgárok békés tüntetéseként indult Budapesten. Az egyetemisták szövetsége (MEFESZ) által kiadott 16 pont többek között követelte a szovjet csapatok kivonását Magyarországról, a Rákosi-rendszer politikusainak felelősségrevonását, Nagy Imre vezetésével új kormány felállítását, új választások kiírását valamint a gyűlölt Rákosi-címer helyett a Kossuth-címer visszaállítását. A tüntetők a Petőfi szobornál meghallgatták a Nemzeti dalt és a 16 pontot, majd a Bem térről a Parlament elé mentek, ahol Nagy Imre rövid beszédet mondott. A nap szimbolikus eseménye volt a Sztálin-szobor ledöntése. Azért, hogy a valós információk eljuthassanak az emberekhez, fontos volt a rádió megszerzése. Az addig békésen zajló események véres fordulatot vettek, amikor az ÁVH belelőtt az ostromló tömegbe, aminek többen áldozatul estek. Ennek ellenére a rádió hajnalra az ostromlók kezébe került.

A Sztálin szobor a rendszer gyűlölt szimbóluma volt, és ledöntése spontán módon az első nap meg is történt. A Szovjetunió első számú embere, a kommunista világ rettegett és istenített vezére, Sztálin Rákosi Mátyás szemében is a követendő példakép volt, akiről természetesen monumentális szobrot kellett emelni. A helyszín, a Hősök teréhez vezető mai Ötvenhatosok tere volt, ahol a szobor mellett egy felvonulási teret terveztek a hivatalos ünnepek számára. A szobor 1951-re készült el, és a talapzattal együtt 18 méter magas volt. 1956. október 23-án az odaérkező tömegnek több órás próbálkozás után lángvágókkal és teherautó segítségével húzott drótkötelekkel sikerült ledönteni a szobrot, amelyet apró darabokra vágtak, szétverték. A helyén csak a csizmái maradtak, ezért a budapestiek sokáig csak Csizma térnek hívták a teret. A forradalom leverése után az üresen álló talapzatot disztribünné építették át, ahonnan a párt és az állam vezetői a felvonuló tömegeknek integettek.

Talán a forradalom legismertebb jelképe a lyukas nemzeti zászló, amelynek közepéből hiányzik az állami címer. 1949-ben lépett életbe a Magyar Népköztársaság kommunista szellemiségű alkotmánya, amellyel együtt új kommunista címet is létrehoztak. A címer Rákosi-címerként híresült el, mivel az ország hagyományait figyelmen kívül hagyva, szolgai módon a sztálini Szovjetunió kommunista szimbólumait tartalmazó címerét utánozta. 1956. október 23-a egyik legfelelemelőbb pillanata volt, amikor a fellelkesült tömeg kivágta a zászlóból a címet, érzékeltetvén, hogy a nép megszabadult a ráerőltetett kommunista elnyomástól. Helyette közös akarattal a Kossuth-címet állították vissza, amely szintén jelképes tartalommal bírt. A címer az 1848/49-es forradalom és szabadságharc során jött létre, amikor 1849-ben Kossuth Lajos kikiáltotta a Habsburg-ház trónfosztását és az ország függetlenségét. Így a történelmileg hagyományos jelképek tiszteletben tartásával, kifejezte az elköteleződését a köztársasági államforma és a nemzeti függetlenség mellett.

Az első nap tüntetése másnap fegyveres harccá alakult, mivel a szovjet vezetés ellenforradalmi lázadásnak értékelte az eseményeket, és "rendrakás" céljából Budapestre rendelte a környéken állomásozó tankjait, amelyekkel azonban a felkelők szembeszálltak: a laktanyákból szereztek fegyvereket, valamint Molotov koktélokot készítettek. Ugyanakkor a tüntetőknek sokszor sikerült meggyőzni az orosz kiskatonákat, hogy nem egymás ellenségei, és barátkozás kezdődött a két fél között. A fordulópontot a forradalom történetében október 25-e jelentette, amikor a Parlament előtt tüntető békés tömegbe kegyetlenül belelőttek több száz életet kioltva. Az esemény "véres csütörtök" néven került be a magyar történelembe, és a mai napig nem tisztázott, kinek a parancsára kezdődött a vérengzés, és pontosan hány emberéletet követelt. A legvalószínűbb feltevés, hogy a Parlamenttel szemben levő Földművelésügyi Minisztériumból jöttek az első

lövések, ávós tisztek gépfegyvereiből. A tragédiára a Kossuth tér közepén egy jelképes sír, valamint a minisztérium falán a név szerint ismert áldozatokra 74 szimbolikus golyónyom emlékeztet.

A főváros mellett a nagyobb városokban is tüntetések kezdődtek. A katonaság legtöbb helyszínen átállt a tüntetők oldalára, de voltak sajnos tragikus kivételek: Mosonmagyaróváron a karhatalom által elrendelt sortűz száz halottat követelt.

A Budapesten megszerveződött felkelőcsoportok a város több részén sikeresen visszaverték a szovjet támadásokat. Nagy sikernek volt elkönnyvelhető, hogy Nagy Imre vezetésével koalíciós kormány alakult. Több kommunista vezető Moszkvába menekült, a szovjet csapatok kivonultak Budapestről, és úgy tűnt Magyarország képes lesz kiharcolni szabadságát. A kormány céljainak tekintette a szovjet csapatok teljes kivonulását az ország területéről, többpártrendszer bevezetését és szabad választásokat. Ezentúl kimondták a felkelők leghőbb vágyát: az ország semlegességét és a szovjet tömbből való kiválását.

A forradalom jellegzetessége volt, hogy a Budapesten harcoló felkelők nagy része tizenéves fiú, szinte még gyerek volt. Őket hívta a köznyelv pesti srácoknak. A leghíresebb ellenálló csoport a Corvin közben harcolt, amelynek emlékét most szobor őrzi ott. A pesti srácok kézfegyvereket, a tankok ellen pedig Molotov-koktélokot használtak. Ők voltak a forradalom legfiatalabb hősei. Érdekes, hogy Olaszországban tíz évvel a forradalom bukása után dalt írtak a pesti srácokról, és ez a dal vált a római Lazio futballcsapatának indulójává, amelyet ma is énekelnek a szurkolók.

Egy másik zenei érdekesség, a forradalom és Beethoven Egmont nyitányának a kapcsolata. Talán már feltűnt annak, aki korabeli filmfelvételeket látott 56-ról, hogy általában aláfestő zeneként az Egmont nyitányt hallani. Ennek oka, hogy a forradalom napjaiban a megújult, forradalmi Kossuth Rádió a Parlament épületében működött szűkös eszközökkel, és a néhány zenei felvétel közül, ami rendelkezésükre állt, az Egmont nyitányt találták az akkori helyzethez leginkább illőnek, és sokszor le is játszották. A rádió megalakulásának napján a köszöntőt Örkény István író mondta el, aki így kezdte beszédét: "Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal, hazudtunk minden hullámhosszon." - utalva a rádió korábbi gyakorlatára. Azóta ez a mondat szállóigévé vált a magyar politikai közéletben.

Sajnos a győzelem reménye gyorsan elszállt a következő pár nap történéseivel. A magyar forradalom eseményeivel egy időben bontakozott ki a Szezei-csatorna birtoklásáért folytatott harc a szovjetbarát Egyiptom valamint Anglia és Franciaország között. A válság hamarosan a két nagyhatalom közti konfliktussá vált, és elvonta a figyelmet a magyar eseményektől. A második világháború vége óta fennálló status quo egyébként sem engedhette meg az egyensúly elvesztését. A Szovjetunió látszólagos gyengesége és tárgyalókészsége csak taktikázás volt, és a megfelelő nemzetközi helyzetben lépésre szánta magát: november 4-én általános támadásba lendült Magyarország ellen. Hajnalban Nagy Imre rövid rádióbeszédben jelentette be a hírt az ország és a világ közvéleményének. A Magyar Írószövetség segélykérő kiáltása is többször felhangzott a rádióban több nyelven a "világ minden írójához, tudósához", hiába.

A szovjet hadsereg hatalmas erőfölénnyel támadott szárazföldön és levegőben. Megszállták a repülőtereket, bevonultak a vidéki városokba, és szétlőtték Budapest belvárosát, sokkal nagyobb pusztítást okozva, mint ami a második világháborúban történt. A reménytelen harc november 4-11-e között folyt. Időközben a szovjetek által kijelölt Kádár János bábkormányt alakított, Nagy Imre kormányát pedig hivatalosan is felmentették. Nagy Imréék a jugoszláv nagykövetségre menekültek, ahol csak rövid ideig maradhattak, és végül szovjet kézre kerültek. Nagy Imre e veszélyes helyzetben sem volt hajlandó lemondani a kormányfői pozíciójáról.

A forradalom leverése után elkezdődött a véres megtorlás. A harcok során több mint 3500 felkelő halt meg, 1956 decemberétől még mintegy 229 embert végeztek ki, és 20 ezer forradalmárt börtönöztek be. Hosszas fogvatartás és elhúzódó tárgyalások után ítélet született Nagy Imre és társai koncepció perében is: 1958. június 16-án kivégezték Nagy Imre miniszterelnököt, Maléter Pál honvédelmi minisztert és Gimes Miklós újságírót, a Nagy Imre kormány egyik vezéralakját.

1956 és 57 folyamán mintegy 200 ezer ember hagyta el az országot a reménytelen helyzet vagy a megtorlástól való félelem miatt. Nagy részük fiatal, jól képzett ember volt, elsősorban férfiak. Ausztriában táborokban szállásolták el őket, ahonnan hosszas várakozás után nagy részük továbbment. Tárt karokkal fogadták őket nyugaton: kisebb részük maradt valamelyik nyugat-európai országban, a többségük az Egyesült Államokba vagy Kanadába ment. Távozásuk hosszú távon is pótolhatatlan veszteség maradt az ország számára. A rendszerváltáskor, 1989-ben sokan hazatértek, hogy végül szülőföldjükben nyugodhassanak.

A diktatúrák sajátja a szólásszabadság eltiprása, a kritikus szó elhallgattatása. Magyarországon rövid időn belül két diktatúra követte egymást, hiszen a második világháború végén jobboldali nyilashatalom jött rövid ideig létre, amit a szovjet befolyás erősödésével hamarosan követett a kommunista rendszer. Mindkét elnyomórendszer ellen felemelte szavát Mindszenty József esztergomi érsek, hercegprímás, és mindkét rendszer börtönbe is vetette. A Rákosi rendszer koncepció perben életfogytiglani börtönre ítélte. A forradalom győzelmes napjaiban kiszabadították a börtönből, de a bukás után menekülni kényszerült. Az Egyesült Államok budapesti nagykövetsége fogadta be, ahol 14 évig tartózkodott. Ezután elhagyta az országot, és utolsó éveit Bécsben élte le.

Az új vezetés, Kádár Jánossal az élen, a megtorlás évei után próbált tanulni a múlt hibáiból, és lazított a diktatúra szorításán. Mindazonáltal az 1956-os események tabu témának számítottak, az időszak hivatalos megítélése a munkásosztály hatalmát megdönteni szándékozó ellenforradalom volt. Az 1989-es politikai rendszerváltás hozta el a változást az 1956-os események értékelésében: először nevezték népfelkelésnek, és a "nemzeti megbékélés" jegyében ünnepélyes keretek között megszervezték Nagy Imre és mártírtársai újratemetését. A teljes nemzeti konszenzus eléréséhez azonban úgy tűnik még időre van szükség.

Készült a

Curso de
Húngaro
USP

oktatóprogram keretében, a

finanszírozásával, a

megvalósításában.

